

**ČESKOSLOVENSKO-JUGOSLÁVSKÉ VZTAHY V LETECH 1939–1941: OD ZÁNIKU
ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY DO OKUPACE KRÁLOVSTVÍ JUGOSLÁVIE**

Milana Sovilje znám již řadu let jako pilného a svědomitého badatele, jehož články, zabývající se především nejrůznějšími aspekty politických a kulturních vztahů Československa a Jugoslávie, byly vždy založeny na poctivé a zevrubné archivní heuristice, díky čemuž mohly pokaždé přinést nové pohledy na události ve vědecké literatuře i v obecném povědomí mnohdy sice i známé, ale nedůsledně prozkoumané a často i zatemněné různým ideologickým nánosem. Nejinak tomu je i v předkládané disertační práci (271 s. rukopisu včetně příloh), v níž doktorand zpracoval náročné a doposud v mnoha aspektech opomíjené téma. Analyzuje totiž vývoj československo (resp. česko-slovensko) jugoslávských vztahů na přelomu 30.–40. let 20. století, tedy v období, kdy Československo bylo nejprve okleštěno mnichovskou dohodou a půl roku poté se pod německým tlakem zcela rozpadlo, a Jugoslávie pak, jež se vlastně již od počátku vlády Milana Stojadinoviće a i v dobách koaliční vlády D. Cvetkoviće a Vladimira Mačka pokoušela tváří v tvář k měnící se velmocenské politice a oslabování pozic tradičních spojenců uniknout z prostoru mezi dvěma mlýnskými kameny, oscilovala mezi bývalými dohodovými spojenci a státy Osy, zejména sílicím Německem, k němuž byla stále více i ekonomicky poutána. Tato její pozice vedla nakonec i k oslabení vztahů s oficiálním Československem a vlastně k pouhému přihlížení k jeho parcelaci.

Milan Sovilj tak měl před sebou nelehký úkol. Postihnout, s vědomím snah předcházejících generací badatelů, jednak vztahy mezi oficiálními představiteli druhé československé republiky a oficiální Jugoslávií a pokusit se zjistit, existovaly-li nějaké oficiální kontakty mezi českou protektorátní vládou a vládou jugoslávskou, jednak analyzovat, jak se vyvíjel pohled jugoslávské strany na nově vzniklý Slovenský štát. K tomu ovšem nutně musela přistoupit rovina neoficiální: totiž analýza styků „oficiální“ Jugoslávie k československému odboji a formující se československé exilové vládě, a mimo jiné také výzkum postoje, který k nové situaci zaujímala početná jugoslávská česká a slovenská menšina a naopak oficiální jugoslávský pohled na její aktivity. Metodologicky tedy šlo o velmi náročnou práci, s níž se však Milan Sovilj popasoval jako zkušený historik a vytvořil tak mnohdy velice překvapivý a i odborné veřejnosti neznámý obraz složitých a mnohovrstevných vztahů, v nichž přes veškerou složitost doby vždy, byť mnohdy skrytě, převládaly sympatie a návaznosti na stará přátelství.

Heuristická píle, již autor prokázal při přípravě práce, je obdivuhodná: badatel prostudoval patřičné fondy 15 archivů v šesti zemích (!), díky čemuž některé jeho vývody obsahují až minuciózní podrobnosti, byť ne všechny záznamy z té doby se do archivů dostaly, res. byly také zničeny, zejména v případě jugoslávském. Disertace Milana Sovilje je tedy založena především na archivním materiálu, ostatně i z důvodu, že období let 1939–1941 zatím nikdo v českých zemích, na Slovensku ani v zemích bývalé Jugoslávie zevrubně nezpracoval. Tím ovšem netvrdíme, že k tématu neexistuje žádná sekundární literatura. Dílčí studie i obsáhlejší práce k tomuto tématu si však zejména u nás všimaly spíše pouze odbojové složky celého problému, resp. pomoci jugoslávských orgánů při útěku vojenských i civilních emigrantů z území bývalého Československa na Západ. Práce z jugoslávského prostoru pak jsou, jak sám autor poznamenává, spíše výjimečné. Doktorand veškerou tuto literaturu zná a při psaní své disertace ji také využil. Kromě toho také prostudoval obdivuhodnou řadu pamětní politických i vojenských činitelů té doby, jak českých, tak slovenských i jugoslávských, nedílnou součástí jeho práce byla také náročná heuristika v dobovém tisku českém, slovenském, jugoslávském i v tisku české a slovenské menšiny na území Jugoslávie. Však také bibliografická příloha jeho práce činí dvacet stran!

Práci Milana Sovilje lze bezesporu ocenit z mnoha stran. Mimo jiné i po stránce jazykové. Jakkoli čeština není autorovou mateřtinou, není to na práci nijak vidět. Je psána kultivovaným jazykem, s minimem překlepů a prakticky bez gramatických i syntaktických chyb. Metodologicky je dobře ukotvena, postupuje víceméně chronologicky, se snahou problematiku popsat pokud možno vyčerpávajícím způsobem a klíčové momenty také analyzovat (byť by se v některých pasážích zřejmě nabízela i hlubší analýza).

Ve čtyřech kapitolách, uzavřených vždy krátkým sumářem, podává doktorand velmi zajímavý obraz doby a od ní se odvíjejících vztahů mezi dotčenými zeměmi. Nabízí jej jak v interpretaci archivních dokumentů a vzpomínek pamětníků, mimořádně plasticky jej ale líčí také na základě toho, jak o jedné či druhé straně informoval dobový tisk.

Úvodní kapitola podává víceméně přehledně obraz československo-jugoslávských styků před rokem 1938, zevrubněji pak si všímá situace související s mnichovskou krizí a druhou republikou. Přestože je tato doba (máme na mysli situaci do Mnichova) ve vzájemných vztazích z historiografického hlediska doposud asi nejlépe zpracována, autor zde díky archivnímu výzkumu nabízí i některá méně známá fakta. Z vějíře dalších zdůrazňuji zejména ty pasáže práce, v nichž M. Sovilj informuje o (neopodstatněném) podezření, které získala československá ambasáda v Bělehradě v dubnu 1938 o tom, že se jugoslávská vláda chystala uzavřít jakési maďarsko-jugoslávské spojení, které by bylo pochopitelně zaměřeno proti ČSR. Pozoruhodné jsou i Soviljem zmiňované přesné odhady vývoje situace v ČSR ze strany vůdčího příslušníka srbské fašistické obce Dimitrije Ljotice, stejně tak jako informace o úsilí Jugoslávie zůstat v době mnichovské krize v každém případě neutrální, které se projevovalo mj. snahou premiéra Stojadinoviće působit přes různé kanály na Maďarsko s cílem odvrátit jej od touhy přizivit se na mnichovské krizi, na což by z podstaty malodohodového spojení musela Jugoslávie reagovat. Doktorand oceňuje Stojadinovičovu politiku v době mnichovské krize jako racionální, zaměřenou tak, aby si jeho země „nezadala“ a zůstala v každém případě neutrálním státem. Právě tento aspekt jugoslávské politiky se ale později dlouho projevoval ve stycích mezi exilovými vládami, protože E. Beneš se přes tuto „jugoslávskou zradu“, jak říkal, nedokázal přenést. Jugoslávie ale, se svým obecně známým nedokonalým vojenským potenciálem, tehdy, i kdyby chtěla, jen stěží mohla jednat radikálněji než západní velmoci. To ovšem československý prezident ve svém malodohodovém ukřivdění nebral v potaz. Následné vztahy mezi oficiální Jugoslávií a vládou druhé republiky po abdikaci Beneše (která v jugoslávských kruzích vyvolala určité ulehčení) pak oceňuje Sovilj jako mizivé.

V druhé kapitole se doktorand zabývá jugoslávským postojem k Protektorátu. Mj. zdůrazňuje, že z oficiálních jugoslávských kruhů nevzešla po okupaci Čech a Moravy a vzniku samostatného Slovenského štátu prakticky žádná zaznamenaná reakce. Snahou jugoslávské vlády ovšem bylo pokračovat v hospodářských stycích s okupovaným územím, autor zde proto poměrně zevrubně analyzuje problémy, na něž tato spolupráce narážela. V této kapitole si všímá i těžkostí, které okupace, a zejména pak uzavření českých vysokých škol, přineslo jugoslávským studentům. M. Sovilj se na tomto místě také podrobně zabývá tím, jak rozpad Československa a vznik Slovenského štátu působil na jugoslávskou politickou scénu, pokud jde o analogii s nevyřešenými vztahy mezi Srby a Charváty a vůbec s bolavým „charvátským“ problémem. To, že došlo ke vzniku koaliční vlády Cvetkoviće s Mačkem a vzniku charvátské bánoviny tedy, soudě podle jeho analýz, lze do jisté míry připisovat právě obavám vzniklým pozorováním československého „příkladu“. Velice zevrubně se v rámci této kapitoly doktorand zabývá československým odbojem, resp. tou jeho částí, která organizovala odchod emigrantů z protektorátu přes Jugoslávii dále na západ a postojem jugoslávského vedení k této problematice. Diplomant přitom tvrdí, že jugoslávští představitelé z obav před německou reakcí oficiálně československé uprchlíky nepodpořili, na druhé straně ovšem, prakticky až do konce samostatné Jugoslávie, také proti uprchlíkům a strukturám, které jim pomáhaly, nezasahovali a naopak jim mnohdy, byť neoficiálně, pomáhaly. Stejně tak, jak vyplývá i

z následující třetí kapitoly, jugoslávské úřady nijak neomezovaly český a slovenský menšinový tisk, který byl obecně velmi kritický k dění v protektorátu i ve slovenském státě. Česká a slovenská menšina prakticky *en bloc* rozpad Československa odsoudila, byla v ohledu konce společného státu nostalgická a velmi nepřátelsky naladěna vůči novým tamním politickým strukturám. Pozoruhodné je především autorovo detailní líčení situace slovenské menšiny, jež, jak známo, byla a je z 95 % evangelická, a už proto nelibě nesla vznik slovenského státu prosazujícího katolicismus. M. Sovilj dokládá, že za celou dobu existence slovenského zastupitelského úřadu v Jugoslávii se slovenskému konzulovi ani dalším pracovníkům nepodařilo vytvořit s příslušníky jugoslávské slovenské menšiny jakýkoli vztah a komunikaci! Ostatně, jak autor dokládá v pro mne zcela objevené třetí kapitole, už vznik samostatného Slovenska nebylo v Jugoslávii přijato s otevřenou náručí. Přestože oficiální Jugoslávie neučinila nic ve prospěch Československa, přece jenom brala vznik Slovenska a zejména chování některých slovenských politiků v krizových okamžicích jako zradu. Pochopení, až na minimální výjimky, nenacházelo samostatné Slovensko ani mezi oficiálními charvátskými představiteli, u nichž to slovenská vláda především očekávala, spolupráce neexistovala ani se slovenskými klerikály. Z jugoslávské strany, jak zdůrazňuje autor, nebylo diplomatické zastoupení na Slovensku nikdy pozdvihnuto na vyslanecký stupeň, vzájemné vztahy byly zatíženy řadou diplomatických incidentů, k nimž docházelo i v souvislosti s nepotvrzenými sice, ale přece jen podezřeními, že Slovenský štát podporuje ustašovskou emigraci. Reálné jugoslávsko-slovenské politické vztahy byly, zdůrazňuje autor, mizivé a špatné, ani ekonomická spolupráce mezi oběma státy nebyla ničím, čím by se vzájemně mohly obohatit.

Konečně ve čtvrté kapitole se doktorand věnuje období od konce roku 1940 do poloviny dubna 1941, kdy skončily v důsledku německo-italského útoku na Jugoslávii všechny dosavadní styky a na důležitosti pak nabyly až nové vztahy zejména v rámci exilů, ale také např. v rámci styků mezi nově vzniklým NDH a Slovenským štátem. Autor zde mimo jiné upozorňuje na zajímavé kulturní momenty: již od jara 1939 byly v Jugoslávii inscenovány opery Bedřicha Smetany a také jeho symfonické básně *Má vlast*, jejichž produkce byla v protektorátu zakázána. Přímo manifestační mělo být provedení *Mé vlasti* na dvou koncertech v Bělehradě v prosinci 1939 únoru 1941. Všimá si také otevření „Masarykovy“ knihovny v Lublani na počátku roku 1941. To vše byly podle autora práce důležité symboly, které činily problémy v rámci jugoslávsko-německých vztahů. Ostatně podobně jako další přítomnost české emigrace v Jugoslávii (prakticky až do března 1941). Velice zevrubně v této kapitole popisuje doktorand, jak se měnil obraz Jugoslávie na Slovensku v souvislosti s jednáním o přistoupení k Paktu tří a naopak s převratem 27 března a konečně i s napadením Jugoslávie a vznikem NDH, jež slovenská politická reprezentace jednoznačně přivítala.

Co říci na závěr: Především to, že k práci v podstatě nemám žádné výhrady. Pravda, historie je vždy příběh, a příběhy by se měly dopovídat. Proto na mne trochu rušivě působí medailonky zúčastněných osobností v příloze, jejichž osudy, až na výjimky, popisuje M. Sovilj jen do doby, o níž ve své práci hovoří. Je to asi škoda, protože tato doba často určila směřování a tok jejich dalšího života, o němž se čtenář již nedozví. To je ovšem pouze marginálie, která se navíc ani netýká samotného textu práce. Těch několik dalších drobností, na nichž mi při čtení této mimořádně zajímavé disertace utkvěl zrak, autorovi v případě publikace práce rád ukážu. Milan Sovilj jednoznačně napsal dílo, které se stane nepominutelné v navazujícím bádání jak v české, tak ve slovenské historiografii a také v historiografii států bývalé Jugoslávie. Práce bezesporu splňuje všechny požadavky kladené na disertaci, a doporučuji, aby se stala podkladem obhajoby k získání vědeckého titulu Ph.D.

*Doc. PhDr. Václav Štěpánek, Ph.D.,
Ústav slavistiky FF MU*